

- ²⁴ Griesbach, Rosemarie / Uhlig, Gudrun: *Langenscheidt Grammatik*. Berlin, München 1986, S. 278.
- ²⁵ Drosdowski, Günther: *Duden Grammatik*. Mannheim, Leipzig 1995, S. 615.
- ²⁶ Genzmer, Herbert: *Sprache in Bewegung. Eine deutsche Grammatik*. Insel Verlag. Frankfurt a.M. 1998, S. 95
- Altmann, Hans/ Hanneman, Suzan (1999): *Syntax für's Examen*. Westdt. Verlag. Opladen, Wiesbaden.
- Diewald, Gabriele(1999): *Die Modalverben im Deutschen.Grammatikalisierung und Polyfunktionalität*. Max Niemeyer Verlag. Tübingen.
- Drosdowski,Günther(1995): *Duden Grammatik der deutschen Gegenwartssprache*. Band 4. Dudenverlag .Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich.
- Eisenberg, Peter (1989):*Grundriß der deutschen Grammatik*. Metzler Verlag. Stuttgart.
- Engel, Ulrich(1991): *Deutsche Grammatik*. Julius Groos Verlag. Heidelberg.
- Eichler, Wolfgang / Bünting, Karl Dieter(1976): *Deutsche Grammatik*. Skriptor Verlag. Kronberg/Ts.
- Flämig, Walter(1991): *Grammatik des Deutschen: Einführung in Struktur und Wirkungszusam-menhänge*. Akad. Verlag. Berlin.
- Genzmer, Herbert(1998): *Sprache in Bewegung. Eine deutsche Grammatik*. Suhrkamp Taschen-buch 2826. Insel Verlag. Frankfurt a.M.
- Griesbach, Rosemarie/Uhlig, Gudrun(1986): *Langenscheidt Grammatik*. Druckhaus Langenscheidt. Berlin, München.
- Götze, Lutz(1979): *Valenzstrukturen deutscher Verben und Adjektive*. Max Hueber Verlag, München.
- Haider, Hubert(1994): *Fakultativ kohärente Infinitivkonstruktionen im Deutschen*.In: *Zur Satzwertigkeit von Infinitiven und Small clauses*. Steube, Anita/Zybatow, Gerhild (Hrsg.). Max Niemeyer Verlag. Tübingen.
- Hentschel, Elke (1990): *Handbuch der deutschen Grammatik*. De Gruyter Verlag. Berlin, New York.
- Jung, Walther(1980): *Grammatik der deutschen Sprache. Grafischer Großbetrieb Völkerfreund-schaft*. Dresden.
- Öhlschläger, Günther(1989): *Zur Sytax und Semantik der Modalverben des Deutschen*. Max Niemeyer Verlag. Tübingen.
- Weinrich, Harald(1997): *Textgrammatik der deutschen Sprache*. Dudenverlag. Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich.
- Zifonun, Gisela u.a.(1997): *Grammatik der deutschen Sprache*. Band 2. de Gruyter Verlag. Berlin, New York.
- Zifonun, Gisela u.a.(1997): *Grammatik der deutschen Sprache*. Band 3, de Gruyter Verlag. Berlin, New York.
- Zengin, Dursun(1999): *Almanca Dilbilgisi*, Ankara.

Klasik Arap Edebiyatında Nesrin Biçim ve İlkelerinin Şekillenmesi

The Formation of the Style and Principles of Classical Arabic Prose

Selami Bakırcı

Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü
sbakirci@atauni.edu.tr

Özet

Nesrin ilk şekli klasik Arap Edebiyatında kitâbet olarak kabul edilir. Bu yazım türü, sosyal, siyasî ve ilmî gelişmelere paralel olarak kendi içerisinde gelişirken bir taraftan da yazma sanatının ilkeleri ve katiplerin uyacakları kurallar belirlenmiştir. Beyân, Belâgat ve Fesâhat kavramları içerisinde işlenen bu ilkeler, önce örnek metinler içerisinde uygulamalı olarak başlamış; bu ilkeler, VII./XII. asırda kendine özgü istilâh ve kavramlarıyla birlikte gelişmiştir.

Abstract

The prose (Nathir) is considered as Kitâbat in the classic Arab literature. While this literary type was developing as parallel to social, political and scientific developments in itself. On other side, the principles of writing arts and rules performed by writers were determined. The principles contained such as Beyân, Balâgat and Fasâhat concepts were firstly begun in the example texts as practice and established itself essentials and terminologies in VII./XII. Century. Later, it was developed in its special proess.

Duygu, düşünce, bilgi, sanat ve kültürün yazıyla ifadesi demek olan yazma sanatı, diğer adıyla dili kullanma sanatı manzûm (şiir) ve mensûr (düz yazı) olmak üzere ikiye ayrılır. Nesir veya düzyazı, dilbilgisi yardımıyla bilgi dağarcığındaki kelimeleri yerinde kullanarak bir konu hakkındaki görüşleri plânlı bir şekilde yazıya aktarmak demektir.

Genel anlamıyla vezin ve kafiyeden uzak olarak tanımlanan nesir, genelde insanların günlük hayatlarında sadece çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla konuştukları âdî nesir; yine her hangi bir sanata önem verilmeden sadece ilmî gerçekleri ifade etmek ve açıklamak amacıyla kullanılan ilmî nesir; normal konuşma ve ilmî dilden uzak, belli bir amaca yönelik olarak üslup, tertip ve belli bir düzen içerisinde gerek lafız gerek mânâ yönünden çeşitli süs ve güzellikleri ihtivâ eden edebî (veya fennî) nesir olmak üzere üçe ayrılmaktadır¹. Bunlardan birinci türdeki nesrin her hangi bir edebî özelliği bulunmamaktadır. Zira hemen hemen bütün edebiyatçılara göre bir

yazının edebî bir özellik taşıyabilmesi için *duygu, düşünce, anlam, üslup ve hayal* unsurlarını ihtiva etmesi gerekir². Aksi takdirde o eserin edebî ve sanatsal bir özelliğe sahip olması mümkün değildir. Belli bir görüş ve düşünceyi belirtmek üzere hayal ve duyguya dayanan düz yazılar edebî nesrin³; târih, coğrafya felsefe vb. ilim dallarında kaleme alınan eserler de ilmi nesrin örneğini teşkil ederler⁴.

Nesrin Arap edebiyatındaki ilk şekli, *kitâbet* ve *hitâbet*⁵ olarak bilinir. Yazmak anlamında olan *kitâbet*, yazarın hayalinde canlandırdığı konuyu tasarladığı biçimde yazıya aktarması demektir. Bu işi yapana da *kâtib* denir. *Kitâbetu'l-inşâ*⁶ ve *Kitâbetu'l-emvâl* adında iki temele dayanan *kitâbet*, zamanla *özgün olarak yazı yazma sanatı* anlamına gelen *inşâ* ile özdeşleşmiş ve *kitâbet* denince sâdece bu husus anlaşılmalıdır⁷. *Kitâbetin* ileri bir aşaması olan *inşâ* ise, risâle ve hutbelerden elde edilerek genel kural haline getirilmiş olan ilkelere göre, açık, anlaşılır ve üstün bir üslupla yazılmasını konu alan bir ilim dalı haline gelmiştir⁸.

Edebiyatın iki unsurunu teşkil eden nazım ile nesrin birbirlerine göre öncelikleri bütün dillerde tartışıldığı gibi⁹ Arapça'da da tartışılan konular arasında yer almıştır. Mânâ, üslup ve sanat bakımından sağlam ve zengin, zihinlerde muhafaza edilmesi daha kolay, tabii, insan ruhunu etkileyici ve kısaca *Divânu'l-'Arab* olarak bilinen Câhiliye şiirinin yegâne edebî bir tür¹⁰ olduğu dönemlerde, Câhiliye Araplarında nesrin var olup olmadığı, eğer varsa özelliklerinin ve mahiyetinin nasıl olduğu konusunda değişik görüşler bulunmaktadır¹¹. Arapların sözünü, manzûm ve mensûr olmak üzere ikiye ayıran¹² klasik kaynaklara göre Arapların şiir kadar nesirleri de vardı¹³. Ancak, şiire göre pek azı muhafaza edilebilmiş ve bir takım zorluklardan dolayı ancak onda biri günümüze intikal edebilmiştir¹⁴.

Günümüz ilim adamlarının bu konuda değişik görüşleri bulunmaktadır. Câhiliye döneminde nesrin varlığını kabul etmeyen ünlü edip Tâhâ Huseyn, önce nesirden ne anlaşılması gerektiği konusunda durmaktadır. Nesrin, "*sadece vezin ve kafiye uzak yazı*" şeklinde tanımlanmasının yanlış olacağını, her şeyden önce edebî olması gereken nesrin ruhlarda etkileyici olması ve bir sanat değeri taşıması gerektiğini belirtir. Bundan dolayı Câhiliye döneminde sağlam, edebî özellikleri taşıyan ve bir düşünce ürünü olan bir nesrin varlığını düşünmemektedir. Ona göre hitâbet şeklinde olan özel nesirler ise günümüze ulaşmamıştır¹⁵. Buna karşılık Zeki Mubârek, Câhiliye döneminde, hiçbir başka kültürden etkilenmeden kendine özgü sanatı, üslubu ve edebî özellikleri olan ve Yunan veya Fars edebiyatındaki nesirden geri kalmayan bir nesrin var olduğunu görüşündedir¹⁶. Zeki Mubârek'in bu görüşünü eleştiren ve nesrin Câhiliye

döneminde edebî olmaktan çok ticârî ve siyâsî alanda kaldığını söyleyen Şevkî Dayf, Tâhâ Huseyn'in görüşlerine katılmaktadır¹⁷. Charles Pellat ise, kitâbet, hitâbet ve risâle şeklinde kalan bu dönemin secili nesrinin, şiirden sâdece manzum olmamakla ayrıldığını, bunun da edebî üslubuyla *mürsel* nesir sayılamayacağını¹⁸ belirtir. Fakat, son dönem araştırmacılarından büyük bir kısmı Câhiliye döneminde nesrin olmadığı görüşüne katılmamaktadır¹⁹. Genel görüş olarak şu sonuç ortaya çıkmaktadır ki nesir, Câhiliye döneminde *hitâbet* ve *kitâbet* şeklinde de kalsa, fikir ve sanat bakımından zengin edebî bir tür olarak işlenmiş, ancak pek azı muhafaza edilebilmiştir²⁰.

Hız Peygamber döneminde, hükümdarlara gönderilen risalelerin yazımı, Kur'ân ayetlerinin tedvini ve çeşitli görevlerde yazım işlerini yürütmek için kâtiplerin görevlendirilmesi, kitâbeti etkileyen²¹ önemli hususlardır. Özellikle dört halife döneminde, devletin idâri yapısında veya dinî emirlerin ulaştırılmasında, kitâbete olan ihtiyacın artması nesrin hızla gelişme sürecine girmesini sağlamıştır²².

İslamiyet'in ilk yıllarında Câhiliye şiirinin bir süre eski üstünlüğünü koruduğu gibi, Arap nesri de kendi eski konumunu bir süre muhafaza etmiş, ancak dinî, sosyal ve siyâsî bakımdan zenginleşen yeni dönemde, şiirde görülen değişim, nesir alanında da kendini göstermeye başlamıştır. Şiir ve nesirden ayrı, kendine özgü bir nazım türü olan Kur'ân-ı Kerim'in²³ nesir gibi telakki edilmesi veya en azından şiir olmadığı düşünülmesi²⁴, bazı âyetlerinin *kâtib* ve *kitâbetten* bahsetmesi, *kâtib* mefhumunu ön plâna çıkararak şiir ile nesir arasında bir tartışma başlatması²⁵, edebî alandaki değişimi hareketlendiren faktörlerin başında gelmektedir. Bundan dolayı İslamiyet'in ilk yıllarından itibaren yerini yavaş yavaş nesre bırakmaya hazırlanan şiirin zinciri, Emevîler döneminin ünlü kâtibi Abdulhamîd b. Yahyâ el-Kâtib²⁶ ile kırılmıştır²⁷.

Emevîler döneminden itibaren bütün yazıların Arapça olarak tutulmaya başlandığı divânlarda, daha önce imlâ şeklinde olan kitâbetin tamamen yazara bırakılması²⁸ ve Abdulhamîd b. Yahyâ (öl.132/750)'nın başlatmış olduğu resmi kitâbet tarzına dayanan bir risâle türünün geliştirilmesi²⁹, kitâbetin ve dolayısıyla nesrin gelişmesindeki önemli aşamalardır. Arap Edebiyatının hem klasik hem de yeni dönemin izlerini taşıyan Emevîler döneminde islâmî ilimlerin doğması, yeni bir ilim ve fikir üslubunun temellerinin atılmasıyla birlikte Arap nesri, ilmi, felsefî, tarihî ve edebî olmak üzere değişik kollarda gelişmesini sürdürmüştür³⁰.

İlmi araştırmalar ve düşünce yapısındaki gelişmelere paralel olarak, kelâm, tefsir, hadis ve dil gibi çeşitli alanlardaki ilmi çalışmaların sistematik hale getirilmesi, kitâbet sanatının önemini resmi alandan ilmi alana taşımış,

şiir ve secili nesirden uzak, bağımsız bir nesrin doğmasına büyük oranda katkıda bulunmuştur³¹. Özellikle ilmî konularda telif edilen eserlerin mukaddimelerinde akıcı ve sanatlı edebî nesrin örnekleri verilmiştir³².

Abbâsilerle birlikte kitâbet sanatı yeni bir ivme kazanmıştır. Başta idârî ve mâlî görevleri yürüten, aynı zamanda halifenin veya sultanın yazışmalarını sağlayan divânların, genelde ilmî hareketliliğin, özeldense nesrin gelişmesini büyük ölçüde etkileyen önemli bir faktör olarak görülmektedir. Başta kurumlar arası yapılan yazışmalarda, diğer ülkelere gönderilen mektuplarda güzel bir dil ve üslup kullanmak için büyük çabalar gösteren kâtipler, dili açmaya, genişletmeye, düşünceyi ifade etmek için elverişli hale getirmeye, diğer bir ifade ile nesir alanında yeni bir üslup geliştirmeye çalışmışlardır³³. Kısaca Abbâsilerle birlikte felsefi ve akli mânâlar yanında yeni bir metot ve yeni bir üslup kazanmış olan Arap nesri, ilmî, ahlâkî, sosyal, siyâsî ve kültürel yönden yeni bir döneme girmiş ve dönemin kültür ve medeniyetinin gerektirdiği şekilde pek çok konuyu ele alan bir kültür nesri haline gelmiştir³⁴.

Nesrin şekil ve muhteva bakımından hızla gelişmesi, özellikle *divânu'l-inşâ* ve *divânu'r-resâil* gibi kurumlarda çalışan, ilmî ve edebî yönden güçlü şahsiyetlerden seçilmiş kâtiplerin sayesinde olmuştur³⁵. Devletin işleyişinde kitâbetin öneminin artmasına bağlı olarak kâtiplerin, sultanların ve devlet adamlarının ilgi odağı haline gelmesi, devlet kademelerindeki değer ve saygınlıklarının artması³⁶ sonucu *inşâ* olarak bilinen yazma sanatı alanındaki gelişmeler hızla artmış ve kısa sürede yaygın hale gelmiştir.

Nesrin kendi içerisindeki bu gelişmelere paralel olarak II./VIII. asırdan itibaren, divân kâtiplerinin eliyle gerek yazının ele alınış biçimi, gerek nesrin ilkeleri şekillenmeye başlamıştır³⁷. Buldukları makamda başarılı olmak ve kendilerini ispatlamak için olağan üstü gayret gösteren kâtipler, divân işlerinin yürütülmesi için sistematik bazı düzenlemeler getirdikleri³⁸ gibi kitâbet sanatına da bir takım yenilikler getirmek istemişlerdir. Devlet idaresinde yapılan yazışmalarda, yazan ve yazılan makama göre bir takım usuller getirilmiş, alt kademedeki bir memurun, üst kademedeki memurlara nasıl ve ne şekilde hitap edeceği; askere, ilim adamlarına veya diğer devlet adamlarına yazılan yazıların nasıl kaleme alınacağı, meramın nasıl dile getirileceği ve muhâtap makama nasıl duâ edileceği konusunda kaide ve kurallar tespit edilerek yazışma kuralları belirli bir düzene sokulmuştur³⁹. Yazılan yazılar divân başkanı tarafından kontrol edilerek varsa *tashîf* (kelime hataları), *lahn* (yanlış kullanım) gibi hataların düzeltilmesine büyük bir titizlik gösterilmesi, yapılan tercüme için fihrist

tutulması, yazının nereden geldiği ve kim tarafından tercüme edildiğinin kayda geçirilmesi⁴⁰ de bu alandaki ilerlemenin önemli göstergeleridir. Aksi takdirde kâtibin bu konuda yapacağı bir hata sultana, dolayısıyla devlete mal edilmiş olacaktır. Diğer taraftan *Fahru'l-kuttâb* unvanını taşıyan el-Hasan b. Ali el-Cuveynî (öl.586/1190)'nin yazdığı her yazının altına ismini yazma geleneğini başlatması⁴¹ bu alanda yapılan yeniliklere verilecek örneklerden biridir.

Kâtiplere, kaleme alacakları yazılar hususunda bir takım tavsiyelerin yapılması, gösterilen kurallara uymayan kâtiplerin tenkit edilmesi, kitâbet konusunda bir takım kaide ve kurallara ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Kâtipler arasında teâmül niteliğinde olan bu kuralların daha sonraları, *Kânûnu'r-resâil*⁴², *Kavâvînu'd-devâvîn*⁴³, *'ilmu'n-nesr*⁴⁴ vs. adıyla telif edilen eserlerde, divâna atanan kâtiplerin uyması gereken düstur veya yönetmelik şeklinde kayda geçirildiği anlaşılmaktadır.

Yazı yazmada uyulması gereken ilkeler, ilk dönemlerde güçlü yazarların kaleme aldıkları yazılarda, diğer bir ifadeyle *örnek yazılar* içerisinde uygulamalı olarak gösterilmiş ve diğer kâtiplerden yazıların bu örneğe göre yazmaları istenmiştir. Bu metodu ilk başlatanların başında, klasik risâle tarzının şekil ve muhtevasını genişleterek bu alana yeni bir üslup kazandırmış olan ünlü risâle yazarı Abdulhamîd b. Yahyâ el-Kâtib gelmektedir. Nesrin kaide ve kurallarını tespit eden kişi olarak bilinen Abdulhamîd b. Yahyâ el-Kâtib⁴⁵, doğrudan yazım kurallarını vermek yerine, örnek bir yazar olabilmek için kâtiplere önemli tavsiyelerde bulunmuştur⁴⁶. Ancak Abdulhamîd el-Kâtib'in yaptığı işlerin en önemlisi, Arapların mensûr ve manzûm yazıda ihtiyaç duydukları hususları veya kuralları, Farsça'dan Arapça'ya aktardığı *örnek yazılarda*⁴⁷ uygulamalı olarak göstermeye çalışmış olmasıdır. Bundan dolayı nesrin ilke ve kurallarını ilk belirleyen kişi olarak tanınmaktadır. Zira Abdulhamîd el-Kâtib'in kaleme aldığı bu örnek metinler, daha sonraki dönemlerde yazım ilkelerinin belirlenmesi konusunda yapılan çalışmaların özünü oluşturmuştur⁴⁸.

Daha sonraki dönemlerde güçlü ediplerin kaleme aldıkları yazılar esas alınarak yazım kuralları belirlenmeye başlanmıştır. el-Kalkaşandî, kuralların bu şekilde tespit edilmesini içtihadı benzetmektedir. Yani, fıkıh mezheplerinde yapıldığı gibi içtihadı araçları kullanılarak, yazılmış olan metinlerde uygulanmış olan esaslar tespit edilip yazım kuralı haline getirilmiştir⁴⁹.

İlmi ve edebî çalışmaların başladığı dönemlerde *yazma sanatı* ile ilgili müstakil bir çalışma yapılmamıştır. Bu konuda söylenen sözler veya gösterilen kurallar, kâtip veya şâirleri eleştiri amacıyla kaleme alınmış olan *edeb* başlıklı eserlerle başlamış ve yazılarda aranacak ilke ve kurallar,

yapılan eleştiriler içerisinde yavaş yavaş şekillenmeye başlamıştır. Bu konuya ilk defa deyinen İbn Kuteybe⁵⁰ (öl.276/889) olmuştur. İbn Kuteybe, *Edebu'l-kâtib* adlı eserinde, 'ilmu'l-kitâb ve sinâ'atu'l-kitâbe'⁵¹ başlıkları altında güçlü ve kültürlü bir yazarın yazısında bulunması gereken hususları⁵², diğer bir ifadeyle yazma sanatının ilke ve kurallarını genel hatlarıyla belirlemeye çalışmıştır. İbn Kuteybe'nin bu çalışması, bu konuda yazılacak eserlere esas olması bakımından önemlidir. Zira bundan sonra aynı konuyla ilgili benzer eserlerin verildiği görülmektedir. Örneğin Ebû Bekr es-Sûlî⁵³ (öl.336/48) benzer konuları, *Edebu'l-kuttâb* adlı eserinde biraz daha yüzeysel olarak ele almıştır.

Arap edebiyatında ilk sistematik eser yazarı olarak bilinen Kudâme b. Ca'fer (öl.377/987)⁵⁴, nesir tenkidi konusunda yazdığı *Nakdu'n-nesr* adlı eserinde, gerek dış görünüm gerek içerik bakımından nesir için bir şekil belirlemekten çok, nesrin muhtevasını ilgilendiren belâğat ve gramer konularını ele almıştır. Yunan edebiyat ve felsefenden etkilendiği rahatlıkla anlaşılan Kudâme b. Ca'fer'in bu eserin yazım kuralları konusunda fazla bir önemi bulunmamaktadır⁵⁵.

Zamanla kâtipler ve müşşiler için yazılmış olan bu eserler, gelişen bilgi ve ihtiyaca bağlı olarak genişlemiş, şekil ve muhteva bakımından yazı yazma sanatının metodolojisini belirlemeye çalışmıştır. İşte bu tür eserlerden birini de Ebû Hilâl el-'Askerî⁵⁶ (öl.395/1005) telif etmiştir. Zamanının edip ve şâirlerini tenkit ederken nesir ve şiire dâir *kelâmın sanatını* yazma ihtiyacını duyduğunu belirten Ebû Hilâl el-'Askerî⁵⁷, yazım için gerekli gördüğü kuralları ayrıntılarıyla ele almaya çalışmıştır. Bundan sonra Ebû Ca'fer en-Nahhâs (öl. 337/950)'in⁵⁸ aynı konuda *Sinâ'atu'l-kuttâb* adında bir çalışma yaptığını⁵⁹ görmekteyiz.

Nesir üzerinde yapılan bu çalışmaların en önemli halkası, VII./XIII. asırda İbnu'l-Esîr (öl.637/1240)⁶⁰'in çalışmalarıyla büyük ölçüde şekillendiği söylenebilir. Ebû Hilâl el-'Askerî'nin çalışmasına benzer bir çalışma yapan İbnu'l-Esîr⁶¹, daha önce yapılmış olan çalışmaları da esas alarak *el-Meselu's-sâir fi edebi'l-kâtib ve ş-şâ'ir* adlı eserini bu konuya hasretmiştir⁶². İlimlerde ihtisaslaşmanın başladığı bir dönemde⁶³, sâdece bu alana özgü bir çalışma yapmayı düşünmüş olan İbnu'l-Esîr'in bu eseri, gerek kendi döneminde gerek daha sonraki dönemde bir hayli yankı uyandırmış ve bu eser esas alınarak benzer çalışmalar da yapılmıştır. Örneğin, Sa'du'd-dîn et-Taftazanî (öl. 793/1390), el-Hatîb el-Kazvîni (öl.739/1338)'nin *Telhis* adlı eserine yaptığı *el-Mutavvel* isimli şerhinde İbnu'l-Esîr'in bu eserini takip etmiştir⁶⁴. Önemli ölçüde İbnu'l-Esîr'den faydalanarak aynı konuyu genişleterek sürdürmeye çalışmış olanlardan biri de el-Kalkaşandî⁶⁵ (öl.

821/1417)'dir. el-Kalkaşandî, kendi zamanına kadar tespit edilmiş usul ve kaideleri *Subhu'l-a'sâ' fi sinâ'ati'l-inşâ'* adlı eserinde toplamıştır. Bu konuları muhtasar hale getirdiğine dikkat çeken⁶⁶ el-Kalkaşandî'nin söz konusu eserine bakıldığında konuyu şekilden muhtevaya, kelimeden cümleye bir bütün ve parça ilişkisi içerisinde inceleyerek kendi zamanındaki adıyla *kitâbet* ve *inşâ*, günümüzdeki ifadeyle yazımın şekil ve üslubu üzerinde durduğu, konuyu bütün boyutlarıyla incelediği ve başta İbnu'l-Esîr olmak üzere bundan kendinden önceki âlimlerin görüşlerine genişçe yer verdiği görülür.

Arap nesrinin gelişmesinde yabancı kültürlerin özellikle Yunan felsefe ve edebiyatının etkisinin olduğunun⁶⁷ dile getirilmesi, nesrin ilke ve kurallarının belirlenmesinde de böyle bir etkinin olup olmadığı sorunu akla getirmektedir. Daha önce değindiğimiz gibi 'Abdulhamid el-Kâtib'in "*Fars dilinden Arapça'ya aktardığı*" bu kuralları Fars dilinden etkilenecek ortaya koyduğu, Ebû Hilâl el-'Askerî'nin çalışmalarında Aristo'nun etkisinin bulunduğu, Kudâme b. Ca'fer'in çalışmalarında Yunan edebiyat ve felsefesinin etkilerinin görüldüğü⁶⁸ şeklinde ileri sürülen görüşler, bu soruyu daha da belirgin hale getirmektedir. Bu konuyu açık bir şekilde tartışanların başında, yazma sanatı konusunda önemli eserler vermiş olan İbnu'l-Esîr'in geldiğini görmekteyiz. Hitâbet kuralları üzerinde ilk defa Yunan filozoflarının konuştuğunu belirten İbnu'l-Esîr⁶⁹, kaleme aldığı eserlerinde her hangi bir dış etkinin olmadığını iddia etmektedir. Ancak Arap toplumunda Yunan kültürünün hızla yayıldığını ve ona hayranlığın arttığını, bundan dolayı *el-Meselu's-sâir* adlı eserini telif ettiğini belirtir. İbnu'l-Esîr, Arap Edebiyatının ünlü edip ve şâirlerinden pek çoğunun Yunan kültüründen hiç haberdar olmadığını belirterek dolaylı yoldan Arap Edebiyatında Yunan kültürünün etkisinin varlığını reddetmektedir. Buna kendisini de örnek gösterip, "*Bu asılsız bir şeydir, ben Yunan filozoflarının anlattıklarından hiçbir şey bilmem ve tanımam da. Buna rağmen sözlerime (yazılarıma) bakın, ne güzel!*"⁷⁰ diyerek bu kültürden etkilendiğini gösteren en ufak bir görüntüden dahî sakınmaktadır.

Dini ilimler alanında olduğu kadar dil (lügat), nahiv ve belâğat alanında da söz sahibi, aynı zamanda eski ve yeni pek çok şâirin divânlarını okuyup ezberlemiş, VI./XII. asır ilim ve edebiyat dünyasının ünlü simâlarından birisi olan İbnu'l-Esîr, edebiyat, belâğat, tenkit, inşâ usulü (yazım/kompozisyon kuralları) gibi bir çok konuda önemli eserler vermiş olmasıyla edebiyat alanında dikkatleri üzerine çekmiştir. İbn Hallikan'ın ifadesine göre şiir üzerinden düzyazı (kompozisyon) yazmaya oldukça önem veren⁷¹ İbnu'l-Esîr, asıl ününü gerek hayatında gerekse daha sonraki dönemlerde büyük yankı uyandıran ve Arap dilinde *Belâğatın* temel

kaynaklarından biri sayılan *el-Meselu's-sâir* adlı eseri ile almıştır⁷². Eserinde edebiyatın manzûm ve özellikle mensûr türünde yazı yazmanın temel ilkelerini ve kurallarını belirlemeye çalışmıştır. *Usûlu'l-edeb*⁷³, yani "edebiyat metodolojisi" terimini Arap edebiyatına kendisinin kazandırdığını, daha önce hiç kimsenin bu metottan bahsetmediğini, hatta imâ ile dahî olsa işaret etmediğini ileri sürmektedir⁷⁴. Edebiyat sanatının teorik usullerini ve bu usullerden doğan tenkit kurallarını incelerken manzûm veya mensûr Arap Beyânının metodolojisini belirlemeye çalışan İbnu'l-Esîr⁷⁵, aynı konuları *el-Câmi'u'l-kebir* ve *el-Veşyu'l-merkûm* adlı eserlerinde biraz daha farklı bir üslupla işlemiştir⁷⁶. Yeniden canlılık kazandırılmasını, yayılmasını ve işlenmesini istediği Arap edebiyatının klasik kaynaklarının pek çoğundan faydalanarak ele aldığı ve döneminin sanat düşüncesinin temel özelliklerini yansıttığı eserlerinde sistematik, dil ve edebiyata bağlı, genel kültürü yansıtan bir yazım sanatını hedeflemiştir. Bu hedefler, ileride görüleceği üzere fazlalıkları veya eksiklikleriyle birlikte günümüzdeki kompozisyon kurallarını çağrıştırmaktadır. Özellikle yazı yazma (şiir, kitâbet/inşâ) sanatına getirdiği kurallar Arap edebiyatında yeni bir husus sayılmasa da ileri bir adım sayılacağından önem arz etmektedir.

İlk dönemlerde *örnek metin* içerisinde uygulanan ve daha sonra kâtipler için tavsiye niteliğinde ortaya çıkan yazım kurallarını şu başlıklar altında incelemek mümkündür:

1-Yazarın şahsı

Daha önce değindiğimiz gibi yazma sanatının özelliklerine ilk defa değinen 'Abdulhamîd b. Yahyâ el-Kâtib olmuştur. 'Abdulhamîd el-Kâtib, yazmada temel öge olan kâtipten, yani yazardan başlamıştır. Buna göre kâtip alçak gönüllü, sabırlı, metânetli, giyim kuşamında düzenli, konuşmalarında vakurlu, insanlara karşı merhametli olmalı; ahlakî ve insanî değerleri taşımalıdır⁷⁷. Ayrıca güçlü ve sağlam bir zekâyâ, zengin bir hayale, keskin bir düşünceye, çabuk bir anlayışa, güçlü bir hafızaya, fasih bir dile ve isâbetli bir görüşe sahip olmalıdır. Bu yetenekler şâirlerden çok yazarlar için kaçınılmazdır. Bunlara sahip olan yazar, sanatında başarının zirvesine rahatlıkla ulaşabilir⁷⁸. Kâtibin, şahsını ilgilendiren bu alan daha da genişletilerek fizikî, aklî ve ahlâki bir takım özelliklere sahip olması⁷⁹; devlet kademesindeki özel konumu yanında sosyal yönüne de dikkat çekilerek edebiyatla, sanatıyla, liyakatıyla, halka karşı olan davranışıyla toplumu yönlendirici ve eğitici bir özelliğe sahip olması aranmıştır⁸⁰. Görüldüğü kadarıyla, ülkenin her türlü işi ve toplumun çıkarları elinde olan kâtibin sosyal, siyâsî, ahlâkî, dinî, ilmî, edebî özelliklerin en mükemmeline sahip olması ilk sıralarda yer alır. Zira kâtipler sultanın dili (sözcüsü), devletin

konuşan dili, yazarın elidir. İyi bir kâtip kalemiyle maksadı anlattığından ordulara ihtiyaç bırakmaz. Büyük krallara yazdığı yazılarla memleketinin onurunu yüceltmış olur⁸¹. Bu özelliklerin, daha çok dîvanlarda çalışan ve devleti temsil eden kâtiplerin resmi yönleri yanında sosyal, siyâsî ve idâri yönlerini ilgilendiren hususların olduğu açıkça görülmektedir. Kısaca bu özellikleriyle devlet idaresinde önemli görevler üslenmiş olan kâtibin iyi bir bürokrat, teknokrat veya hâriciyeci olması istenmiştir.

İbnu'l-Esîr, yazarın bir takım bilgileri öğrenmeden önce yazma işini başaracak *meleke* ve *kabiliyete* sahip olmasına özellikle dikkat çekmiştir. İlahî kudret tarafından kendisine verilmiş olan meleke ve kabiliyeti, yaratılış anlamına gelen *tab*⁸² kelimesiyle ifade etmiştir. Bu kelimeyle yazı yazma veya şiir söyleme kabiliyetinin kişinin doğasında, yapısında bulunmasının gerekliliğine ve bu işin tabîi olarak yapılmasına vurgu yapmakta ve tabîi olmayan/yapmacık sanatın işe yaramayacağını, kabiliyeti olmayan yazarın da başarısız kalacağına kesin gözüyle bakmaktadır. Pek çok şâirin nesir yazmaktan aciz olmasını, pek çok nesir yazarının veya ilim adamının da şiir söyleyememesinin nedeninin bu durumla yani tabîilikle ilgili olduğunu belirtir⁸³.

İbnu'l-Esîr, ilim tahsili ile yazma sanatındaki kabiliyeti birbirinden ayırır. Ona göre, çok zor olan bir konuyu öğrenmekte mâhir olan biri için, bu konuyu değerlendirmesi ve yorumlaması çok zor olabilir⁸⁴. Buna örnek olarak el-Muberrid'in "*Zamanımızda pek çok kişi gerek Kur'ân gerekse hadisteki kelimelerden veya Arapça'daki anlam problemlerinden sorar. Ben ise zamanımızda insanların imamı sayılırım. Arkadaşlarıma her hangi bir ihtiyacım düştüğü zaman bir şey yazmak istiyorum, fakat çekiniyorum. Çünkü manayı zihnimde tasarlıyorum, ancak güzel bir şekilde yazıya aktaramıyorum*" şeklindeki sözünü örnek verir. Bu durumu çok haklı bulan İbnu'l-Esîr, ilim adamları gibi pek çok câhil veya sıradan kişilerin de çok anlamlı sözler söylediklerine, fakat iki kelimeyi insicamlı olarak bir araya getirip de bir yazı yazamadıklarına, yazı yazmanın *zevk*, *tabîilik* ve *zekâdan* kaynaklandığına⁸⁵ vurgu yapar. Bunun için tabîi bir duygu ve zevkten yoksun olan edebiyatı, aptal birisi tarafından yapılan çok güzel ve alımlı bir sanat eserine (heykel) benzetererek, iyi bir şâir veya edîb olmak için bilgin, iyi bir eğitim ve öğretim görmüş birisi olmasının zorunlu olmadığı görüşündedir.

2-Yazarın bilgi donanımı

Hemen hemen bütün eski Arap tenkitçilerine göre yazının kaliteli olabilmesi için yazarın bilgili olması oldukça önemlidir. Bunun için sıradan her kes kâtip veya yazar olamaz. Kâtipliğin sıradan bir görev olmadığı,

bundan dolayı kâtibin bütün ilimlerden haberdar olmasının gerektiği belirtilerek⁸⁶ kaleme alınan yazının ilmi ve edebî özelliklere sahip olabilmesi için her şeyden önce yazarın bilgi bakımından çok iyi donanımlı olmasına bağlı olduğu vurgulanmıştır. Bu durumu ilk defa 'Abdulhamîd el-Kâtib'in kâtiplere yaptığı tavsiyelerinde görmekteyiz. 'Abdulhamîd el-Kâtib, tam anlamıyla bir entelektüel şahsiyet olarak düşündüğü kâtibin, başta dinî ilimler olmak üzere, ilmi ve edebî pek çok alanda bilgi sahibi olmasını ve güzel yazı yazmasını istemiştir⁸⁷. İbn Kuteybe, kâtibin zekâsı, mahareti ve yeteneği yanında fıkıh, hadis, emsâl, ahbâr, sarf, nahiv gibi dinî ve edebî ilimlerdeki yeterli bilgisinin⁸⁸ yazıdaki kalitenin yüksek olmasında önemli faktör olduğunu görürken Ebû Hilâl el-'Askerî, yazı yazmak isteyen kâtibin psikolojik bakımından da normal bir halde olmasının gerektiğini, gevşekliğin ve bıkkınlığın baskın olduğu bir anda yazı yazmanın zor olacağını, aksi halde ruhun cimri ve gönüllerin katı olacağını ileri sürmüştür⁸⁹. Ebû Hilâl el-'Askerî, kâtibin öğrenmesi ve iyi bilmesi gereken bilgiler arasına matematik, alan hesabı (geometri), takvim bilgisi gibi⁹⁰ doğrudan kitâbetle ilgisi olmayan bilgileri de gerekli görmektedir. İbnu'l-Esîr, kâtibin hiç bir ilimden habersiz kalamayacağını belirterek konuyu daha ayrıntılı bir şekilde incelemeye çalışmıştır. İbnu'l-Esîr bu konudaki görüşlerini şöyle sıralamaktadır: "*Her ilim dalında, pek çok ilim adamı ünlü olmuştur. Falan nahivci, diğeri kelamcı, fakih vs.dir. Ancak falan kişi kâtiptir denmez. Zira kâtip, bütün ilim dallarından haberdar olması gereken bir kişidir*"⁹¹. *Hemen hemen her alanda yazı yazması muhtemel olan kâtibin, en azından yazdığı alanlarda geçerli terminolojiyi, önemli müelliflerle bunların eserlerini bilmeli*"⁹² ve kelime hazinesi geniş olmalıdır"⁹³.

Ebû Ca'fer en-Nahhâs kâtibin her alanda bilgili olması gerekliliğine katılmamaktadır. Ona göre, ön görülen bu kriterler yazar için fazladır. Diğer taraftan yazma sanatı için gereksiz ve kitâbetin ilgi alanı dışında gördüğü bazı bilgileri de dîvân kâtipleri için zorunlu görmektedir. Örneğin dîvân işlerinin organizasyonu, işlerin yürütülmesi (iş idâresi), maliye bilgisi vs. bilgiler dîvân kâtiplerinin görevleri gereği bilmeleri gereken bilgilerdir. Bunun dışında gerekli görülen diğer bazı alanların başlı başına birer ihtisas alanı olduğu⁹⁴, dolayısıyla kâtiplerin bilmesinin gerekmediği görüşündedir.

Yazı yazma sanatı fesahat kurallarına uyma ve belâgat yollarını takip etmekten ibâret olunca, mensûr veya manzûm yazı yazmanın temel direğini oluşturan belâgat ve fesâhat, kâtibin en başta öğrenmesi gereken bilgiler olma özelliğini taşımıştır. Ebu Hilâl el-'Askerî, bu bilgileri tam anlamıyla bilmeyen bir kâtip veya şâirin, sözün güzeli ile çirkini, acııcı olanı ile soğuk ve donuk olanı arasındaki farkı ayıramayacağından ortaya koyacağı eserinin de başarısız olacağı kanaatindedir⁹⁵. Her şeyden önce kâtip güzel, açık ve

okunaklı yazı yazma yeteneğine⁹⁶, kısaca yazma kültürüne sahip olmalıdır. Kâtip, dil bilgisi yanında dil müfredatını; Arap olmayan toplumların İslam'a girmeleri sonucu ortaya çıkan *mu'arreb* kelimeleri, lehçe farklılıklarını, fasih ve avamca farkını, halkın galat olarak kullandıkları kelimeleri, emsâl, ahbâr, şiir ve özellikle Câhiliye şiiri gibi genel bilgileri çok iyi bilmelidir. Gerekli olan bilgilerin, kitâbetin türüne göre değiştiğine dikkat çekilerek her kâtibin kendi konusunda bilgili olmasının daha sağlıklı olacağı da dile getirilmiştir⁹⁷.

Verilen bu bilgilere bakıldığında, iyi bir kâtibin başta dilbilgisi (nahiv, sarf) beyân, bedî'i, me'ânî (edebî bilgiler veya retorik), güzel yazı yazma (hat), hitâbet, târih, dinî ilimler; edebiyat (emsâl, ahbâr, eyyâmu'l-'Arab, önemli edip ve şâirlerin sözleri, şiirleri vs.), coğrafya, beşerî coğrafya, genel kültür, astronomi, matematik, az da olsa yabancı dil gibi önemli çok değişik alanlarda bilgi sahibi olmasının istendiği görülür. Bilimsel anlamda bilgi sahibi olmasa da en azından yüzeysel bir bilgiye sahip olması veya terminolojiye tam hakim olmasının gerekliliği üzerinde durulmuştur⁹⁸. Mâlî, siyasî, idârî, ekonomik, istihbarat ve sosyal tecrübeler konusundaki bilgiler ise devletin memuru, aynı zamanda sultanın vekili konumunda olan kâtipler için gerekli görülmüştür.

IV./X. asırdan itibaren tartışılan görüşler ve belirlenen bu ilkeler yazma sanatı açısından büyük önem taşımaktadır. Zira görüldüğü gibi, yazar için gerekli olan veya yazarla bütünleşen unsurlar olarak görülen bilgiler, mutlaka gerekli olan bilgiler, öncelikli bilgiler, teknik bilgiler ve ihtisas alanı oluşturan bilgiler yazarın ilgi alanına göre ayrılmaya başlamış, bu bilgilerin elde edilme miktarı ve alanı üzerinde önemli görüşler ileri sürülmüştür.

3-Konu

Üzerinde söz söylenecek, yazı yazılacak ve açıklama yapılacak her şey yazma sanatı için *konu* olarak nitelendirilir⁹⁹. Klasik Arap tenkitçileri, yazma sanatından bahsederlerken doğrudan *konu* hakkında bir şey söylememektedirler. Ancak *kitâbet* için verdikleri metotlar arasında, konunun nasıl oluşturulacağını ve hangi usulle yazı yazılacağını ele alırlarken bu hususa değindiklerini göstermekteyiz. Buna göre her hangi bir konuda yazı yazarken genel olarak şu metotlar verilmektedir:

a- Manzûm bir sözü alıp kelimelerin yerini değiştirerek nesir hale getirmektir. Gizli hırsızlık olarak nitelendirilen bu metodu kullanmak, yazar için kusur sayılmıştır¹⁰⁰.

b- Daha önce yazılmış olan yazıları örnek alarak yazmaktır. Ebû Hilâl el-'Askerî, hiçbir yazarın bu metodu kullanmaktan geri kalamayacağını, ancak bunu yaparken yeni kelimelerle daha güzel bir görünüm ve daha güzel

bir üslup içerisinde sunmanın daha doğru olacağını belirtir¹⁰¹. Buna karşılık İbnu'l-Esîr, bu metodun öteden beri yapıla geldiğini ve çokça kullanıldığını, dolayısıyla bu metodun, yeni mânâ üretmede hedefe vordırmayacağı veya yeni mânâların doğmasını engelleyeceği endişesiyle fazla kullanılmamasını tavsiye etmektedir¹⁰².

c-Her hangi bir söz üzerinde yazı yazmaktır. *Hall* (çözümleme) olarak adlandırılan bu usulü ilk defa Ebû Hilâl el-'Askerî vermektedir¹⁰³. Açıklama ve izah etme demek olan bu konu, kâtibin her hangi bir şiir beytini, âyet, hadis, emsâl vs. ile destekleyerek açıklaması ve nesir haline getirmesi demektir. Önemli bir sanat olarak algılanan bu tür, yazarların maharetini, edebî gücünü, hafızasının genişliğini ve yazı yazma yeteneğini gösterir¹⁰⁴. Aynı zamanda yazarın hareket alanını genişletir ve istediği konuları yazmasını sağlar¹⁰⁵. Yazarın, her hangi bir anlamı alıp başka kelimelerle açıklamaya çalışması, bunun en üst seviyesini oluşturur¹⁰⁶. Diğer bir ifade ile, ana fikri oluşturan metnin zahiri (literal) anlamından hareketle, mefhum veya delâlet alanını genişletmeyi, konuyu açmayı amaçlayan bu metod, günümüzde her hangi bir söz veya konu üzerinde kompozisyon yazma sanatını andırmaktadır.

4-Bilginin Kaynağı

Arap yazarlarına göre, kaleme alınan yazıların veya yazıya temel oluşturacak bilginin temel kaynağı, başta Kur'an-ı Kerim, Hz. Peygamberin sözleri (hadis), şiir, kitâbet, hitâbet, emsâl, eyyâmü'l-'arab gibi Arap edebiyatının temel kaynaklarıdır. Bu konular daha önce değindiğimiz gibi yazar veya şâirin bilgili olması gereken konular arasında yer almaktadır. Âyet ve hadisler, yazılacak yazıya ilham kaynağı sayıldığı gibi, özellikle sultanlara veya emirlere yazılan vasiyetlerin, nasihatlerin veya dinî her hangi bir konuda kaleme alınan yazıların etkinliğini artıran en önemli faktör olarak görülmüştür. Bundan dolayı yazının gerek ifade gerek anlam bakımından zenginleşmesini sağlamak¹⁰⁷ için bunlardan iktibasların yapılması teşvik edilmiştir.

Yazı yazma sanatı için gerekli olan bilginin kaynaklarından biri, belki de en önemlisi halkın kendisidir. Özellikle İbnu'l-Esîr'e göre, halk arasındaki deyişler, kısa sözler (vecizeler) ve halkın ürettiği mânâlar yazma sanatı için büyük önem taşımaktadır. İbnu'l-Esîr, toplumun arasına girerek, konuşulan sözleri derlemeyi, bunlar üzerinde düşünmeyi ve bunlara dayalı olarak yazı yazmayı kendisine adet edinmiştir. "*Hikmetli söz, müminin yitiğidir, nerede bulursa onu almaya daha layıktır*"¹⁰⁸ hadisini esas alarak, halkın arasında anlam yüklü pek çok sözün olabileceğini, bunun için araştırılmasının gerektiğini vurgulamakta ve bunu örneklerle açıklamaya ça-

lışmaktadır¹⁰⁹. Örneğin bir askerin, Haçlı savaşında iki arkadaşını kaybetmesi üzerine "*Ölüm, midenin hazmedemediği bir yemektir*" demesini hayranlıkla karşıladığını belirtir¹¹⁰. Halk kültürüne çok önem verdiği anlaşılan İbnu'l-Esîr'e göre, yazar için önem taşıyan, yazarın ufkunu açan, zihnine yeni fikirler doğuran bu sözler, her yerde olabilir; düğün vs. yerlerde kadınların söyledikleri sözleri, hatta pazardaki seyyar satıcının sözleri¹¹¹ yazarın kültürünü ve bilgisini besleyen, yazısını zenginleştiren unsurlardır¹¹².

5-Üslup

Düşünceden doğan iyi yazı, anlatımı açık, düzgün, özentisiz bir üsluba sahip olur ve yine iyi bir yazıda, buluş (icât, duygu ve düşünce üretme), plân (fikirlerin yerleştirilmesi) ve anlatım (üslup ve ifade) gibi üç önemli özellik bulunur¹¹³. Orta çağlarda ortaya konan Arap nesrinin ilkeleri içerisinde bu üç unsuru da açık ve net bir şekilde görmek mümkündür. Bunlardan duygu ve düşünce üretme, *mânâ üretme* olarak ifade edilmiştir. Bu anlamda *mânâ* için *fikir* kelimesinin kullanılması eleştirildiğinden¹¹⁴ biz de aynı şekilde *mânâ üretme* deyimini kullanacağız.

Arap yazarlarının bu konuyu ayrıntılı olarak ele aldıklarını görmekteyiz. Bunlara göre yazı yazma, sahili olmayan bir okyanustur ve zaman belli bir noktada kalmayıp sürekli yenilendiğinden ortaya çıkan yeni hususlar için de yeni anlamların üretilmesine ihtiyaç vardır¹¹⁵. Mânâlar, günlük olayların yenilenmesi ile birlikte yenilenir, hatta her an alınıp verilen nefeslerle yenilenir¹¹⁶. Mânâlar bütün insanların zihninde aynıdır. Maharet, bu mânâları basma kalıplarla değil, insicam içerisinde dizilmiş orijinal ifadelerle anlatılmaktadır¹¹⁷. Burada "*mânâ üretmek*"ten, belki de aynı kelimeleri kullanarak yeni söylem ve fikirlerin ortaya konulması kastedilmiştir. Bunun için güçlü yazar yeni mânâlar üretir, aksi takdirde taklitçi sayılır, taklit ile yazıların hiçbir zevki ve güzelliği bulunmaz¹¹⁸. Bunun içindir ki, düşüncelerini yeni mânâlarla ifade edemeyenler, "*büyüklerinden duyduğu gibi konuşan*" çocuklara¹¹⁹ benzetilmiştir.

Abdulhamid b. Yahyâ, üzerinde özellikle durulan *mânâ* üretme konusunu, "*Sözlerin en güzeli anlam yüklü ve ilk olandır*"¹²⁰ şeklindeki sözleriyle veciz bir şekilde anlatmaya çalışırken, daha sonraki tenkitçiler, "*ibdâ'*, *ihtirâ'* ve *ibtikâr* (icâd etme, yaratma, ilk olarak ortaya koyma)" terimlerini kullanarak¹²¹ daha belirgin ifadelerle dile getirmişlerdir. Ebû Hilâl el-'Askerî, *mânâ* üretmeyi iki kategoride ele almıştır. Bunlardan birincisi, yazarın yazısını, her hangi bir olay veya durum karşısında önceki yazarları taklit etmeden kaleme almasıdır. Diğeri ise, yazarın kendinden öncekileri taklit ederek yeni bir anlam ortaya koymasındır. Aktarılmak istenen anlamın aynı kelimelerle ifade edilmesini taklit olarak nitelendirmiş; ilk ve

orijinal olmayan söylemleri büyük bir kusur saymıştır¹²². Ebû Hilâl el-'Askerî'nin "taklit" kelimesini, "önceki yazarların yazılarını örnek almak" veya "onların kullandıkları kelimeleri olduğu gibi kullanmak" şeklinde müspet ve menfi olmak üzere iki anlamda kullandığı anlaşılmaktadır.

İbnu'l-Esîr aynı konuyu biraz daha farklı olarak ele alarak ikiye ayırmaktadır:

a-Önceki edip ve şâirlerin sözlerini örnek alarak,

b-Ortaya çıkan her hangi bir olaydan esinlenerek veya bir âyet, hadis, söz vs.den ilham alarak zihinde tasavvur edilen bir konu üzerinde yeni anlamlar ortaya koymaktır. İkinci şıkkı *istinbat* ve *istihrac*¹²³ ifadeleriyle tanımlayan İbnu'l-Esîr¹²⁴, bu iki şeklin de bir metot (usûl) olduğunu ve bu metodun da sâdece kendisine verilmiş ilâhî bir feyiz olduğunu ve çalışma ile kolay kolay elde edilemeyeceğini, bu konuya hiç kimsenin imâ ile dahî olsa işaret etmediğini, çok zor olan bu hususta *beyân* âlimlerinin dahî sıkıntıya girdiklerinden diğer hususlarda konuştukları gibi bu konuda konuşmadıklarını iddia etmektedir¹²⁵. İbnu'l-Esîr, konuyu kendi istilahlarıyla ele alması bakımından ilk sayılabilir. Ancak aynı konuya daha önce Ebû Hilâl el-'Askerî'nin değindiği görülmektedir. Diğer taraftan İbnu'l-Esîr'in "Ben bu sanatı, yani yazarlık sanatını araştırınca altını üstüne getirince, derinliklerine ve gizliliklerine vakıf olunca, gerekli materyalleri ve hedefe ulaştıran nedenleri (vasıtaları) elde ettim. Bunun da Allah Teâlâ'nın kitabından ve Hz. Peygamberin sözlerinden elde edildiğini gördüm"¹²⁶ şeklindeki sözü ile "Yeni mânâlar türetmede bütün insanlar eşittir. Bu anlamları üretmek ilim veya öğretimle değil, zekâ ile olur. Bunun için her hangi bir ilimle ilgisi olmayan cahil birisinin zeki olmasına, yani yeni fikirler üretmesine mani olacak hiç bir şey yoktur. Bunlar, bilgili kişilerden daha üstün anlamlar üretebilirler"¹²⁷ şeklinde mânâ üretme hakkında dile getirdiği sözleri arasındaki çelişki de açıkça görülmektedir. Bu durum İbnu'l-Esîr'in çok iddialı üslubundan kaynaklandığı sanılmaktadır.

Yazma sanatında *ictihâd* kavramı ile yeni bir fikir üretme, yeni bir üslup geliştirme ve yeni bir görüş ileri sürme, diğer bir ifadeyle sürekli yenilenme önerilmiştir. Fıkıh mezheplerinde olduğu gibi, *istihrac*, *istinbat*¹²⁸ terimlerini kullanan İbnu'l-Esîr'e göre yazar, Kur'ân-ı Kerim, hadis-i şerif ve şiir divânlarından bolca ezberledikten, ilmî ve edebî eserleri iyice inceleyip kavradıktan sonra, bunların etkisi altında kalmadan ve sarf, nahiv, beyân, bedî gibi gramer ve edebî ilimlerdeki maharetini ve kendi gücünü kullanarak tamamen kendine özgü yeni bir yazı ortaya koymalı, yazı tamamen kendi ürünü olmalıdır; hata yapsa da bütün gücünü kullanarak alıştırmaya yapmalı ve sonunda doğruyu bulmalıdır. Yazarın maksadı, Kur'ân

ve hadisi inceleyerek dinî hükümler koymak değil, içtihad araçlarını kullanarak bunlar yardımıyla üslup ve içeriği kendisine ait olan yeni mânâların işlendiği yazılar yazmak olmalıdır¹²⁹.

İbnu'l-Esîr, anlam üretmekten öteye, edebiyat alanında açılımdan ve yenilikten yana olup zamanın şartlarına göre anlam üretmenin gerekli olduğuna inanır. Hatta fikirlerin ve düşüncelerin yenilenmesi halinde, klasik sayılan eski edebiyatın daha iyi anlaşılacağını savunur. Bunun için, Ebû Bekr es-Sûlî gibi Arap edebiyatında yeni deyim ve ifadeler, güzel mânâlar, kolay ve ince sözcükler kullanan¹³⁰ *muhdes* (yeni dönem) şâir ve edebiyatçıların ustalıklarını beğenir ve bunların dile getirdikleri mânâların garip karşılanmasını veya bunların kullandıkları kelimelerin Arapça olmadığını ileri sürülmesini yadırgar. Yeni mânâlar üretenleri eleştirenlere "Bunlar ya mânâları bilmiyor, ya da edebiyatın nazım veya nesrinden haberleri yoktur, eskilerin dediğini anlamıyorlar ki, yenilerin dediğini anlasınlar"¹³¹; bunlar, "muhdes şâirler daha çok mânâ üretmişlerdir" deselerdi daha doğru olurdu, zira muhdes şâirler daha büyük melekeye sahiptirler ve mütekaddim (klasik) şâirlerin göremediklerini görmüşlerdir"¹³² şeklindeki sözleriyle cevap vererek yenilik taraftarı olduğunu sık sık tekrarlamıştır¹³³.

İbnu'l-Esîr, bununla taklit çemberini de kırmak istemiş, zamanında taklitçi olan yazarları eleştirmiş ve genelde taklit olarak yapılanları terk ettiğini belirterek gelişmeye açık ve geliştirmeyi amaçlayan bir hedef çizmeye çalışmıştır¹³⁴. Ancak kâtibin bunu gerçekleştirebilmesi uzun süre ilim tahsiline, iyi bir donanım ve yeteneğe sahip olmasına bağlıdır. Bilgi ve donanımdan noksan olan kâtibin, gerek ilmî çevre gerekse halk arasında alay konusu olacağını belirtir¹³⁵.

Anlamların durağan ve sâbit olmadığını, ilmî, tarihî, sosyal ve kültürel konjunktüre göre yenileneceğini, gelişen hayat ve değişen şartlar kadar fikirlerin ve söylemlerin de değişeceğini belirtmeye çalışan İbnu'l-Esîr'in asıl vurgulamak istediği şey, çok yönlü ve çok okuma, zihin antrenmanı yapma, diğer bir ifade ile okuma alışkanlığı kazanma konusudur. Zira kendisinin okuma, inceleme, anlamlar üzerinde düşünme ve zihinsel çalışma sayesinde yeni kavramlar geliştirdiğini, kelimeleri çok güzel kullanmayı başardığını¹³⁶, özellikle klasik veya yeni, bütün eserleri inceleyerek konularını, mefhumlarını tam kavradıktan sonra yeni düşüncelere dayalı, günün meselelerini konu alan yeni yazılar ortaya koyduğunu örnekleriyle anlatmaya çalışmıştır.

6-Açıklık, Akıcılık ve Yalnlık

Kelimelerin yerinde kullanılmasıyla sözün ve yazının maksadının

anlaşılması demek olan *açıklık*; düşüncenin herkes tarafında rahatlıkla anlaşılması demek olan *yalınlık* ile anlamın açık, pürüzsüz, aynı yada yakın sözcüklerin yan yana gelmesiyle sözcük kakışması bulunmaması demek olan *akıcılık*¹³⁷ bir yazının kalitesi bakımından önemli unsurlardır. İbnu'l-Esir, açıklık ve yalınlık kavramını *fesâhat*¹³⁸, akıcılık kavramını ise *selâset*¹³⁹ kelimeleriyle açıklamaya çalışmıştır. İbnu'l-Esir'e göre bu, metni oluşturan cümlelerin ve cümleleri oluşturan kelimelerin belirli bir tertip ve düzen içerisinde olmasıyla elde edilir. *Husnu'n-nazm* veya *husnu't-te'lif* (dizim ve uyum zarâfeti)¹⁴⁰ diye ifade edilen ve maksadın kolayca anlaşılmasını sağlayan bu durum, kelimelerin uyumlu dizimi ve manayla örtüşmesi demektir. Bunun için, cümlelerin ve metnin fasih yani anlamın açık ve anlaşılır olması için *te'lifin* sağlam olması¹⁴¹, yani cümle yapısının meşhur ve genel olarak kabul edilmiş olan nahiv (dilbilgisi kurallarına) uygun ve öğelerin yerli yerinde kullanılmış olması gerekir¹⁴². Bunun aksi *za'f-ı te'lif* (uyum zayıflığı) ortaya çıkar ve dizimde uyumun olmaması halinde metindeki maksat açık ve anlaşılır olmayacağından anlamda karmaşa demek olan *t'akîd*¹⁴³ (komplikasyon) oluşur. İbnu'l-Esir, buna manevi *mu'âzala*¹⁴⁴ (sözü anlaşılma şeklinde ifade etmek, gevelemek) adını vermektedir. Ortaya konacak olan metin, sözcüklerin diziminden metnin oluşumuna kadar bütün-parça ilişkisi içerisinde birbirine bağlı ve tutarlı olmalıdır.

Her şeyden önce mânâların hizmetçisi olan kelimelerin¹⁴⁵ kullanımı, diğer bir ifadeyle hangi kelimenin kullanılmasının veya kullanılmamasının uygun olacağı çok önemlidir. Kelimelerin kullanımı, dizimi ve uyumu, anlamın açık ve maksadın anlaşılır olması açısından önemli role sahiptir. Bunun için mensûr veya manzûm bir yazıda, ruhun kabul ettiği ve hoşlandığı, fitratın meylettiği ve fasih olarak nitelendirdiği arı ve hoş, saf ve görkemli kelimelerin kullanılması istenmiştir. Bundan dolayı mânâdan daha üstün görülen kelimeler ceset, mânâlar ise bunların ruhu¹⁴⁶ sayılmıştır.

Yazının temel taşı oluşturan sözcüklerin belki tek başına fazla bir önemi olmayabilir. Ancak ortaya konan yazı, kelimelerin birbirleriyle oluşturdukları ilişki oranında değer kazanır. Gerçekten metni oluşturan cümlelere anlamın yüklenmesinde belirleyici olan unsur, onun bileşenleri olan sözcükler ve sözcüklerin diziliş tarzıdır. Onun için, gerek anlam gerek estetik bakımından sözcüklere önem veren İbnu'l-Esir, başta metni oluşturan kelimelerin, çok kullanılarak yıpranmış kelimelerden seçilmemesini önermektedir. Bununla *garip*, duyulmamış lafızların kullanılmasını kastetmeyen İbnu'l-Esir, bu lafızların kullanılmasının daha büyük kusur olduğunu belirtir. Buradaki asıl maksat, kelimelerin insanlar arasında dolaştığı halde ilk defa duyuluyormuş gibi okuyucuya hoş gelen güzel bir dizimde olmasıdır. İşte yazar, burada zihin ve muhakemesinin gücünü,

genişliğini, fesahatinin mücadelesini ve kullandığı kelimelerin parlaklığını ortaya koymalıdır. Bu durumu "*Ne dünyanın içinde ne de dışında*" sözüyle ifade etmeye çalışan İbnu'l-Esir, bu hususu biraz da zevk ve maharete bağlamıştır. Ona göre kullanılan kelimeler belki de aynı kelimelerdir, ancak istenilen güzelliği dizim ve tertip ortaya çıkarır¹⁴⁷.

Tenkitçiler, bu durumu *fesâhat* kavramı içerisinde daha açık bir şekilde açıklamaya çalışmışlardır. Bunlara göre, açık, belirgin ve hemen anlaşılır demek olan *fasih* kelimeler kullanılmadıkça anlam ortaya çıkmaz ve maksat anlaşılmaz. Bazı kelimeler, birine göre açık ve anlaşılır, bir başkasına göre olmayabilir. İşte böyle bir kelime *fasih* sayılmaz. *Fasih kelime*, herkes tarafından anlaşılır ve kabul edilir bir özellikte olan kelime demektir. Zira bu şekilde olmadığı sürece fesahat kavramının alanı daraltılmış ve bu kavram bir takım kelimeler için kullanılmış olur. Aynı şekilde anlamı açık ve anlaşılır olmasına rağmen, duyulduğunda fitratın hoş karşılamadığı bir kelime de fesahat kavramı içerisinde yer almaz. Zira fesahatte aynı zamanda güzellik ve kulağa hoş gelme vardır. Özet olarak şöyle denir: *Fasih söz* açık, anlaşılır, anlamını kavramak için düşünme ve araştırmaya gerek bırakmayan sözler demektir. Yazar ve şâirlerin, sözlerin güzel, yaygın ve anlaşılır olanını, kendi aralarında mutâd olan ve kullanılan söz ve kavramları kullanmaları gerekir¹⁴⁸.

Kullanımı yaygın olmayan veya kullanılması hoş karşılanmayan, ne anlama geldiğini öğrenmek için araştırma ve sözlüklere bakmaya ihtiyaç bırakan veya yapısının ne olduğunu anlamak için iyice düşünme ve incelemeye gerek duyulan kelimeleri *garip kelime* olarak nitelendirilmiştir¹⁴⁹. Bu tür kelimelerin, zaruretten dolayı şiirde kullanılmasında sakınca görülmemiş ise de nesirde kullanılması asla hoş karşılanmamıştır¹⁵⁰.

Cümle içerisinde *Tenâfuru'l-kelîmât*,¹⁵¹ (sözcüklerin kakışması), yani kelimeler, tek tek telaffuzu kolay (fasih) olsa da, sözcük diziminde telaffuzu zorlaştıran harflerin peşpeşe gelmesi veya aynı harflerin tekrarından dolayı kelimedenden kelimeye geçişi, telaffuz zorluğunu doğuracak ve dil sürçmesine neden olacak husus bulunmamalıdır¹⁵². Bu durumun oluşmaması için aynı anlamda daha güzel ve uygun başka bir kelime kullanılmalıdır. Kalkışandî bu teknik ifadenin veya terimin İbnu'l-Esir'e ait olduğunu¹⁵³ belirtse de, bu terimi daha önce Ebû Hilâl el-'Askerî'nin kullandığını görmekteyiz¹⁵⁴.

Kelimelerin tekillik ve çoğulluk yapısına veya sığasına göre kullanılması konusu da önemli görülmüştür. Buna göre, yerine göre kelimenin hangi şekilde kullanılması daha uygun ise o halinin; fiillerde ise yaygın kipin kullanılması gerekir. Bazen fiil yerine ismin kullanılması, bazen de bunun aksi daha güzel olabilir¹⁵⁵. Cümle içerisinde bir yerde birkaç

edatın kullanılması da yazı için bir kusur olarak görülmüştür¹⁵⁶. Fasilaları kısa ve benzer olan secili yazılarda olduğu gibi daha güzel ve daha etkileyici olması için cümleler dengeli, kısa ve sözün kesitlerinin orta halli tutulması uygun görülmüştür¹⁵⁷.

7- Plân

Tasarlanan veya zihinde oluşturulan fikirlerin yazıda yerleştirilmesi, yani yazının plânı, yazının kalitesini gösteren en önemli konu olup tenkitçilerin üzerinde en fazla durdukları hususlardan biridir. Bunlara göre, yazının anlaşılmasında şekil ve plânın da büyük önemi vardır. Bir yazı veya kitapta, her şeyin anlatılmasının gerekeceğini belirten İbnu'l-Esîr, gereksiz bilgilerden uzak durulmasına, gerekli bilgilerin işlenmesine dikkat çekerek her şeyi kendi konusunda ve yerinde anlatmasının daha sağlıklı olacağını savunur. İbnu'l-Esîr, plânı ön şart ve olmazsa olmaz ilkesiyle diğer bir ifade ile dinî ilimlerde olduğu gibi *şart ve rükün* esaslarıyla açıklamış ve bunları beş maddede toplamıştır. Bu dönem için olağanüstü bir değerlendirme sayılabilecek bu maddeler (rükünler) şöyledir:

a-*Matla'* (*Giriş*): Aynı zamanda yazının maksadını belirleyen bir bölüm olan giriş, kâtibin en fazla dikkat etmesi ve en güzel şekilde yapması gereken hususlardan biri sayılmıştır. Yazar burada çok ciddi davranmalı, maksat açık ve anlaşılır; bir beyt veya darb-ı mesel ile yapılabilen girişin, yazının ana temasına işaret eder özellikte olmalıdır. Bu özelliklerden dolayı İbnu'l-Esîr, bu bölümü *başlangıç* (veya giriş bölümü) olarak adlandırmıştır. Ona göre, kâtipler kadar şâirler de bu şarta uymak zorundadırlar¹⁵⁸.

b-*Du'â*: Sultanlara veya dostlara yazılan yazılara konan bu usulün kendisine ait olduğunu belirten İbnu'l-Esîr, duânın yazının içeriğini belirtmesi gerektiğini dile getirir¹⁵⁹. Bu kısım, kâtibin zekâsını ve maharetini gösterdiğinden kendisinin yazdığı yazıların çoğunda bunu göstermeye çalıştığını ve özellikle bu konuya özen gösterdiğini belirterek, diğer kâtiplerin de dikkat etmesi gereken bir husus olduğuna dikkat çekmiştir¹⁶⁰.

c-*Tahallus* (*Gelişme*): Netleşme, belirginleşme, açıkça ortaya çıkma anlamına gelen *tahallus* terimini, yazıda esas konuya geçiş için kullanmıştır. Yazıda konunun açıldığı ve belirginleştiği yer ise giriş bölümüdür. İbnu'l-Esîr bu bölümü şöyle açıklar: "*Tahallus, müellifin bir konu alıp bunun içerisinde başka konulara da yer vermesidir. Birinci konuyu ikinci konuya dayanak yapar, konular kesintili ve ilgisiz konuya geçmeksizin birbirleriyle bağlantılı olur; diğer bir ifadeyle birinci konuyla ikincisi arasında bir bağlantı vardır. Bu durumda yazının tamamı bir bütünlük arzeder. Bunun zıddı olan duruma iktidâb (kopukluk) denir. Yani konular arasında hiç bir bağlantının bulunmaması demektir. Yeni dönem edip ve şâirleri (muhtesûn)*

*bu hususu ilk defa yapmışlar ve güzel işlemişlerdir*¹⁶¹. Konunun açıldığı ve genişlediği bölüm olan bu kısım, günümüzdeki ifadesiyle *giriş* bölümünün özelliklerini yansıtmakla birlikte yazının birlik ve bütünlüğüne de dikkat çekmektedir.

İbnu'l-Esîr'in verdiği maddelerden özellikle birinci ve üçüncü madde yazının şekliyle ilgilidir. Bunlar arasında yazının sonuç bölümünün nasıl olacağı konusunda her hangi bir şey söylememektedir. Bundan sonraki iki maddeden biri kelimeler, diğeri ise anlamla ilgilidir. Yazının başlangıç ve sonuç bölümüyle ilgili Ebû Hilâl el-'Askerî'nin "*yazı selâm ile başlamalı ve yine selâm ile sona ermeli*"¹⁶² şeklindeki önerisi de dikkat çekmektedir. Yazının planını ortaya koyan bu terimler, *ibtidâ, tahallus ve intihâ* şeklinde Osmanlı dönemi Türk Edebiyatında da görülmektedir¹⁶³.

İbnu'l-Esîr dördüncü maddeyi kelimelerin seçimi, kullanımı konusuna ayırmıştır. Ancak aynı konuyu daha sonra tekrar işlemiştir. Son şart olarak ele aldığı beşinci maddede, yazının bir âyet veya bir hadisi içermesini¹⁶⁴ önermemektedir. Aslında bu madde, yazının ne şekil ne de anlam yönüyle ilgilidir. Büyük bir ihtimalle, bu önerilerini birinci plânda divânlarda çalışan kâtiplere yönelik hazırladığı için bu maddeyi katma gereği duymuştur.

İbnu'l-Esîr dış görünüm (şekil) kadar mânâya ve sanata da önem verdiğinden mecâz, teşbih, istiâre vs. edebî sanatlardan yeterince kullanılmasından yanadır. Bunun için anlam bakımından dolu olan metinlerde bu zarâfetin olmamasını bir noksanlık sayarak, sanatın olmamasını metin için kötü bir durum olduğunu belirtir.

Sonuç olarak, ilk dönemlerde hitâbet, kitâbet ve risâle şeklinde görülen basit ve kısa nesir türlerinin, medeniyetin gelişmesine paralel olarak gerek tasnif, gerek içerik, gerekse şekil bakımından önemli yenilikler kazandığı söylenebilir. Resmi yazılar yanında vaaz, nasihat, vasiyet, taziye ve tebrik gibi sosyal içerikli yazıların şekli ve ifade tarzları ayrı ayrı verilmiş, devletin diğer ülkelerle olan her türlü ilişkisinde kullanacağı siyâsî, diğer bir ifadeyle diplomatik dilde; devletin kurumları arasında bir makamdan diğer bir makama gönderilen yazılarda hitap ve üslup şekillerini içeren bürokratik dilde; bilimsel çalışmalarda, özellikle tamamen yazarın tasarrufunda olan mukaddimede kullanılan üslupta ve asıl konumuzla ilgili olan edebî yazılarda bir yazar veya şâirin kullanacağı üslupta uyulması gereken ilke ve kurallar genel hatlarıyla belirli esaslara bağlanmış ve bu prensipler için yeni kavramlar geliştirilmiştir. Maddeler halinde verilen ilkeler arasında günümüzdeki yazım kurallarına benzer şekilde giriş, gelişme ve sonuç bölümlerinin tamamı olmasa da, bunlar anlatılan konular arasında sıkıştırılmış, yazarın melekesi ve donanımı, yazısında sergileyeceği üslubu

derinlemesine incelenmiştir. Kısacası ilmî, edebî veya siyâsî alanda yazının diğer bir ifade ile dilin kullanılmasıyla ilgili prensiplerin belirlenmesinde klasik değerlere bağlı kalmakla birlikte yenilik sayılacak önemli adımlar atılmıştır. Bu arada sanatla bilgi arasında ilişki kurulması, anlatımda sanat, estetik ve düşüncenin bir arada işlenmesi, kültürün kaynağı olarak dinî, ilmî ve edebî kaynaklar yanında halkın kendisinin kültür kaynağı olarak gösterilmesi bu alanda önemli bir adım sayılır.

Belirlenen ilkelere uygun bir yazı yazamayan yazarlara ince bir sanatla seslenen İbnu'l-Esîr'in şu sözü, konunun ne kadar ciddiye alındığını göstermektedir: "Cahillerin ellerinde yürüten kalemleri Allah kahretsin. Kitâbet, eğitime mektep çocuklarından daha muhtaç kişilerin elinde kaldı. Cehaleti cehaletle tedavi, hastanın hastalığını sona erdirmez"¹⁶⁵.

Notlar

- ¹ 'Abdulkâim Belbe', *en-Nesru'l-fennî ve eseru'l-Câhiz fih*, İskenderiye, 1374/1955, s. 1; Şevkî Dayf, *el-Fennu ve mezâhibuh fi'n-nesri'l-'arabî*, Kahire, 1960, s. 15; Hâşim Sâlih Mennâ, *en-Nesr fi'l-'asri'l-câhili*, Beyrut, 1993, s. 25; Demirayak, Kenan, *Abbâsî Edebiyatı Tarihi*, Erzurum, 1998, s. 133.
- ² *en-Nesr fi'l-'asri'l-câhili*, s. 25; *en-Nesru'l-fennî ve eseru'l-Câhiz fih*, s. 2.
- ³ *en-Nesr fi'l-'asri'l-câhili*, s. 25.
- ⁴ *Abbâsî Edebiyatı Tarihi*, s. 133.
- ⁵ *el-Fennu ve mezâhibuh*, s. 15.
- ⁶ İnşâ: Kelime anlamı, yaratmak, icât etmek demektir. Edebiyattaki anlamı ise, kâtibin her hangi bir örnek almadan yazı yazması demektir. es-Sûlî (Ebû Bekr Muhammed b. Yahyâ), *Edebu'l-kuttâb*, nşr. Muhammed Behcet el-Eserî, Kahire, 1341/1923, s. 118.
- ⁷ el-Kalkaşandî (Ahmed b. 'Alî), *Subhu'l-a'sâ fi sinâ'ati'l-inşâ'*, nşr. Yûsuf 'Alî Tavîl, I-XIV, Beyrut, 1407/1987, I, 81-83.
- ⁸ Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn 'an esâmi'l-kutub ve'l-funûn*, nşr. Şerefettin Yaltkaya, I-II, Bağdad, 1941, I, 181.
- ⁹ Bali, Muhan, *Halk Edebiyatında Nesir*, Erzurum, 1982, s. 4.
- ¹⁰ *Subhu'l-a'sâ*, I, 89; *en-Nesr fi'l-'asri'l-câhili*, s. 29.
- ¹¹ *en-Nesru'l-fennî ve eseru'l-Câhiz fih*, s. 2, 3.
- ¹² Bkz. Kudâme b. C'âfer, *Nakdu'n-nesr*, Beyrut, 1416/1995, s. 93; İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve ş-şu'arâ'*, Beyrut, 1412/1991, s. 35; İbn Haldûn, *el-Mukaddime*, Beyrut, 1408/1988, s. 532; İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde fi mehâsini ş-şi'r ve âdâbih ve nakdih*, nşr. Muhammed Muhyiddîn 'Abdülhamîd, I-II, Beyrut, 1972, I, 73; es-Suyûtî, ('Abdurramân Celâluddîn) *el-Muzhir fi 'ulûmi'l-luğa ve envâ'ihâ*, nşr. Muhammed Ahmed Câde el-Mevlâ vd: I-II, Kaire, tsz., II, 471.

- ¹³ *Subhu'l-a'sâ*, I, 254.
- ¹⁴ İbnu'l-Esîr (Ziyâuddin), *el-Meselu's-sâir fi edebî'l-kâtib ve ş-şâ'ir*, I-III, nşr. Ahmed el-Hûfi-Bedevisî Tabâne, Riyad, 1403/1983, I, 170; *Subhu'l-a'sâ*, I, 254; *el-Muzhir*, II, 472.
- ¹⁵ Taha Huseyn, *Fi'l-edebî'l-câhili*, Kahire, 1927, s. 325 vd.
- ¹⁶ *en-Nesru'l-fennî ve eseru'l-Câhiz fih*, s. 5.
- ¹⁷ *el-Fennu ve mezâhibuh*, s. 19-20.
- ¹⁸ Charles Pellat, *Târîhu'l-luğa ve'l-edebî'l-'Arabî*, Arapça'ya çev. Refik b. Vennâs-Sâlih Hayzem, Beyrut, 1997, s. 109.
- ¹⁹ *en-Nesr fi'l-'asri'l-câhili*, s. 31; *en-Nesru'l-Fennî ve eseru'l-Câhiz fih*, s. 8; Kenan Demirayak-Ahmet Savran, *Arap Edebiyatında Câhiliye Dönemi*, Erzurum, 1993, s. 104-105.
- ²⁰ *el-Fennu ve mezâhibuh*, s. 15; Çetin, Nihad, "Arap", TDV İ.A. III, İstanbul, 1991, s. 291; Huseyn el-Hâc Hasan, *A'lâm fi'n-nesri'l-'Abbâsî*, Beyrut, 1413/1993, s. 7, 44-46; *Arap Edebiyatında Câhiliye Dönemi*, s. 103.
- ²¹ *Subhu'l-a'sâ*, I, 125; Ahmed Emîn, *Fecru'l-İslâm*, Türkçe'ye çev. Ahmet Serdaroğlu, Ankara, 1976, s. 222-224, 253-255; *el-Fennu ve mezâhibuh*, s. 96; Ömer Nâyif Ma'rûf, *el-Edebu'l-İslâmî fi 'ahdi'n-Nübüvve ve hilâfeti'r-râşidîn*, Beyrut, 1410/1990, s. 66-68; Huseyn Nassâr, *Neş'etu'l-kitâbeti'l-fenniyye fi'l-edebî'l-'arabî*, Kahire, 1966, s. 29-30, 32, 44-45; Ünal, Ömer, *Sadru'l-İslâm'da Edebî Çevre*, (yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, 1995, s. 116-117; Muhammed Yûnus 'Abdul'âl, *Fin'-nesri'l-'Arabî kadâyâ ve funûn ve nusûs*, Kahire, 1996, s. 55.
- ²² *Subhu'l-a'sâ*, I, 91; *el-Edebu'l-İslâmî*, s. 70, 73, 78; *Fi'n-Nesri'l-'arabî*, s. 21-23, 55, 56.
- ²³ Bkz. *Neş'etu'l-kitâbeti'l-fenniyye*, s. 31.
- ²⁴ *Subhu'l-a'sâ*, I, 90.
- ²⁵ Bkz. *Edebu'l-kuttâb*, s. 22-24.
- ²⁶ Emevîlerin son halifesi Mervân b. Muhammed b. Mervân b. Hakem'in kâtibi, kitâbeti ve bu alana getirdiği yenilikleriyle ünlüdür. Bkz. el-Cehşiyârî (Ebû 'Abdillâh Muhammed b. 'Abdûs), *Kitâbu'l-vuzerâ' ve'l-kuttâb*, Kahire, 1357/1938, s. 45-51; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-a'yân*, nşr. İhsan 'Abbâs, I-VIII, Beyrut, 1969, III, 228-232; Ergin, Şakir, "Abdülhamîd el-Kâtib", TDV İ.A. I, İstanbul, 1998, s. 225-226.
- ²⁷ *Subhu'l-a'sâ*, I, 91, 330.
- ²⁸ *Subhu'l-a'sâ*, I, 125-127, 481; *el-Fennu ve mezâhibuh*, s. 103; *Neş'etu'l-kitâbeti'l-fenniyye*, s. 52-54, 62, 64, 70.
- ²⁹ *el-Fennu ve mezâhibuh*, s. 104; Çetin, "Arap", TDV İ.A. III, s. 293, 294; *Neş'etu'l-kitâbeti'l-fenniyye*, s. 77; *Abbâsî Edebiyatı Tarihi*, s. 151.
- ³⁰ *el-Fennu ve mezâhibuh fi'n-nesri'l-'arabî*, s. 125; Çetin, "Arap", TDV İ.A. III, 293; Savran, Ahmet, *Abbâsî Edebiyatında Sûlî'ler ve Ebû Bekr es-Sûlî*, Erzurum, 1986, s. 32-33.
- ³¹ *Târîhu'l-luğa ve'l-edebî'l-'arabî*, s. 34.
- ³² *Abbâsî Edebiyatı Tarihi*, s. 138.
- ³³ *Târîhu'l-luğa ve'l-edebî'l-'Arabî*, s. 204.
- ³⁴ *Abbâsî Edebiyatı Tarihi*, s. 133-134, 138.
- ³⁵ *Fi'n-Nesri'l-'arabî*, s. 57.
- ³⁶ *Subhu'l-a'sâ*, I, 30.
- ³⁷ *Târîhu'l-luğa ve'l-edebî'l-'arabî*, s. 278.
- ³⁸ *Subhu'l-a'sâ*, I, 135-138.
- ³⁹ Bkz. *Subhu'l-a'sâ*, VIII, 188-212.
- ⁴⁰ A.g.e., I, 148, 170.
- ⁴¹ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-udebâ'*, nşr. Ahmed Ferid Rifâ'î, I-XX, Mısır, 1936, IX, 44.

- ⁴² Mu 'cemu'l-udebâ', XV, 79; Corci Zeydân, *Târîhu'l-âdâbi'l-luğati'l-'Arabiyye*, I-IV, Kahire, 1957 III, 63; Ömer Ferrûh, *Târîhu'l-edebe'l-'Arabî*, I-VI, Beyrut, 1979, III, 309.
- ⁴³ *Subhu'l-a'sâ*, I, 99.
- ⁴⁴ Mu 'cemu'l-udebâ', VI, 117; *Târîhu'l-edebe'l-'Arabî* (Ferrûh), III, 446.
- ⁴⁵ *el-Fennu ve mezâhibuh*, s. 116; Ergin, "Abdülhamîd el-Kâtib", TDV İ.A. I, 225.
- ⁴⁶ Bkz. *Kitâbu'l-vuzerâ' ve'l-kuttâb*, s. 47-51.
- ⁴⁷ Ebû Hilâl el-'Askerî, *Kitâbu's-sinâ'ateyn*, nşr. 'Alî Muhammed el-Bicâvî-Muhammed Ebu'l-Fadl, Kahire, tsz. s. 75; *Edebu'l-kuttâb*, s. 193; *Subhu'l-a'sâ*, I, 203.
- ⁴⁸ *Subhu'l-a'sâ*, I, 118.
- ⁴⁹ A.g.e., II, 343.
- ⁵⁰ Muhammed b. 'Abdillâh b. Muslim b. Kuteybe ed-Dineverî, nahivci ve dilci olmasıyla ünlüdür. Bkz. *Vefeyâtü'l-a'yân*, III, 42-44; İbnu'l-İmâd el-Hanbelî ('Abdulhayy), *Şezerâtü'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, I-VIII, Beyrut, 1409/1988, II, 169; *Târîhu'l-âdâbi'l-luğati'l-'Arabiyye*, II, 197-199; *Târîhu'l-edebe'l-'Arabî* (Ferrûh), I, 329-334.
- ⁵¹ İbn Kuteybe, *Edebu'l-kâtib*, nşr. Muhammed ed-Dâlî, Beyrut, 1405/1985, s. 7, 9, 10, 12.
- ⁵² *Târîhu'l-âdâbi'l-luğati'l-'Arabiyye*, III, 37; Bedevî Tabâne, *Dirâsât fi nakdi'l-edebe'l-'arabî*, Kahire, 1965, s. 119.
- ⁵³ Muhammed b. Yahyâ b. Muhammed b. Sültekin, döneminin ünlü edîb ve kâtibi. Bkz. *Vefeyâtü'l-a'yân*, IV, 356-358; *Şezerâtü'z-zeheb*, III, 339-342; *Mu'cemu'l-udebâ'*, XIX, 109-111; *Târîhu'l-edebe'l-'Arabî* (Ferrûh), I, 438-441.
- ⁵⁴ Amjad Trablusî, *La Critique Poétique des Arabes*, Damas, 1956, s. 85; Kudâme b. Ca'fer (Ebu'l-Ferec), Ünlü edip ve dilci. Bkz. *Mu'cemu'l-udebâ'*, XVII, 12-15; *Târîhu'l-âdâbi'l-luğati'l-'Arabiyye*, II, 236-237; *Târîhu'l-edebe'l-'Arabî* (Ferrûh), I, 434-436.
- ⁵⁵ Ahmed Emin, *Zuhru'l-İslâm*, I-IV, Beyrut, 1364/1965, II, 109.
- ⁵⁶ el-Hasan b. 'Abdillâh b. Sehl. Dilci, edîb ve şâir. Bkz. *Mu'cemu'l-udebâ'*, VIII, 258-267; *Târîhu'l-âdâbi'l-luğati'l-'Arabiyye*, II, 328-329; *Târîhu'l-edebe'l-'Arabî* (Ferrûh), I, 589-592; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemu'l-mu'ellifin*, I-XIV, Beyrut, 1376/1957, III, 240; Arslan, Ahmed Turan, "Askerî, Ebû Hilâl", TDV İ.A. İstanbul, 1991, III, 489-490.
- ⁵⁷ *Kitâbu's-sinâ'ateyn*, s. 11.
- ⁵⁸ Ahmed b. Muhammed b. İsmâil, dilci ve nahivci, daha çok Kur'an-ı Kerim üzerindeki çalışmaları ile tanınır. Bkz. *Vefeyâtü'l-a'yân*, I, 99-100; *Şezerâtü'z-zeheb*, III, 346; *Mu'cemu'l-udebâ'*, IV, 224-230; *Mu'cemu'l-mu'ellifin*, II, 82.
- ⁵⁹ *Subhu'l-a'sâ*, I, 176.
- ⁶⁰ Ziyâuddin İbnu'l-Esîr (Ebu'l-Feth Nasrullah b. Muhammed b. Muhammed b. 'Abdikkerim eş-Şeybânî el-Cezerî), "İbnu'l-Esîr" lakaplı üç kardeşin en küçüğüdür. Selâhaddin Eyyübî'nin divân kâtipliğini yapmıştır. Geniş bilgi için Bkz.: İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, I-VIII, Beyrut, 1968, V, 389-397; *Şezerâtü'z-zeheb*, V, 187-189; *Târîhu'l-edebe'l-'Arabî* (Ferrûh), V, 156; *Târîhu'l-âdâbi'l-luğati'l-'Arabiyye*, III, 53-54; Durmuş, İsmail, "İbnu'l-Esîr, Ziyâeddin", TDV İ.A. XXI, İstanbul, 2000, s. 30-32.
- ⁶¹ *La Critique Poétique des Arabes*, s. 101, 103.
- ⁶² *Subhu'l-a'sâ*, I, 181.
- ⁶³ *Abbâsi Edebiyatında Süli'ler ve Ebû Bekr es-Sülî*, s. 35.
- ⁶⁴ *Subhu'l-a'sâ*, II, 241.
- ⁶⁵ Ahmed b. 'Alî b. 'Abdillâh, inşâ konusundaki yazılarıyla ünlü edîb. Bkz. *Şezerâtü'z-zeheb*, VII, 149; *Mu'cemu'l-mu'ellifin*, I, 317.
- ⁶⁶ *Subhu'l-a'sâ*, II, 241.
- ⁶⁷ *el-Fennu ve mezâhibuh*, s. 100, 102, 133.
- ⁶⁸ *Zuhru'l-İslâm*, II, 109; *La Critique Poétique des Arabes*, s. 102.

- ⁶⁹ *el-Meselu's-sâir*, II, 7.
- ⁷⁰ A.g.e., II, 8-9.
- ⁷¹ *Vefeyâtü'l-a'yân*, V, 390, 393.
- ⁷² Fahrüddin Kabâve, "Ziyâuddin ve 'İlmu'l-'Arabiyye fi'l-mizân", *Buhûs nedveti ebnâi'l-Esîr*, Musul, 1982, s. 325; Ahmed Matlûb, "Âsârü Zîâeddin b. el-Esîr ve sadâ 'asrihi ve hayâtuh fihâ", a.g.e. s. 49; İbnu'l-Esîr (Ziyâuddin), *Kifâyetü'l-tâlib fi nakdi kelâmi's-ş-şâ'ir ve'l-kâtib*, nşr. Nûri Hammûdî el-Kaysî, Musul, tsz. (nâşir mukaddimesi) s. 18.
- ⁷³ *el-Meselu's-sâir*, I, 30 (nâşir. mukaddimesi), ayrıca bkz. I, 45.
- ⁷⁴ A.g.e., II, 58.
- ⁷⁵ Ziyâuddin ve 'İlmu'l-'Arabiyye fi'l-mizân, s. 325.
- ⁷⁶ Abdülvahid, Hasan, *Sinâ'atu'l-kitâbe 'inde Ziyâuddin b. el-Esîr*, İskenderiye, 1986, 26-28, 30.
- ⁷⁷ Bkz. *Kitâbu'l-vuzerâ' ve'l-kuttâb*, s. 48-51.
- ⁷⁸ *Subhu'l-a'sâ*, II, 348.
- ⁷⁹ *Subhu'l-a'sâ*, I, 102 vd., 139-141; *Sinâ'atu'l-kitâbe*, s. 55.
- ⁸⁰ *Sinâ'atu'l-kitâbe*, s. 20-21.
- ⁸¹ *el-Meselu's-sâir*, I, 56 vd.; *Subhu'l-a'sâ*, I, 98.
- ⁸² *el-Meselu's-sâir*, II, 55.
- ⁸³ *el-Meselu's-sâir*, I, 55; *Subhu'l-a'sâ*, II, 344; *Sinâ'atu'l-kitâbe*, s. 65.
- ⁸⁴ *el-Meselu's-sâir*, I, 55.
- ⁸⁵ A.g.e., I, 153-154.
- ⁸⁶ Bkz. *el-Meselu's-sâir*, I, 55; *Subhu'l-a'sâ*, I, 166, 181.
- ⁸⁷ Bkz. *Kitâbu'l-vuzerâ' ve'l-kuttâb*, s. 48-51; *Edebu'l-kuttâb*, 41 vd.
- ⁸⁸ *Edebu'l-kâtib*, s. 12. vd.
- ⁸⁹ *Subhu'l-a'sâ*, II, 348.
- ⁹⁰ *Kitâbu's-sinâ'ateyn*, s. 160.
- ⁹¹ *el-Meselu's-sâir*, I, 53.
- ⁹² *Subhu'l-a'sâ*, I, 181.
- ⁹³ Bkz. *Kitâbu's-sinâ'ateyn*, s. 164.
- ⁹⁴ Bkz. *Subhu'l-a'sâ*, I, 176.
- ⁹⁵ A.g.e., I, 219.
- ⁹⁶ *Edebu'l-kuttâb*, s. 42, 50, 54.
- ⁹⁷ *Subhu'l-a'sâ*, I, 77, 181.
- ⁹⁸ *Sinâ'atu'l-kitâbe*, s. 19.
- ⁹⁹ Olgun, Yusuf, *Türk Dili Kompozisyon*, İstanbul, 1996, s. 213.
- ¹⁰⁰ *Kitâbu's-sinâ'ateyn*, s. 204; *el-Meselu's-sâir*, I, 162.
- ¹⁰¹ *Kitâbu's-sinâ'ateyn*, s. 202.
- ¹⁰² *el-Meselu's-sâir*, II, 61.
- ¹⁰³ *Kitâbu's-sinâ'ateyn*, s. 202, 222, 223.
- ¹⁰⁴ *el-Meselu's-sâir*, I, 161-165, 202, 222; *Subhu'l-a'sâ*, I, 329.
- ¹⁰⁵ *Subhu'l-a'sâ*, I, 335.
- ¹⁰⁶ *Kitâbu's-sinâ'ateyn*, s. 222-223; *el-Meselu's-sâir*, I, 163, 165.
- ¹⁰⁷ *el-Meselu's-sâir*, I, 159, 202, 222; *Subhu'l-a'sâ*, I, 249.
- ¹⁰⁸ İbn Mâce (Muhammed b. Yezîd), *Sunen İbn Mâce*, I-II, Beyrut, tsz. II, 1395; et-Tirmizî (Muhammed b. İsâ), *Sunenu'l-Tirmizî*, I-V, Beyrut tsz, V, 51.
- ¹⁰⁹ Bkz. *el-Meselu's-sâir*, I, 125, 126.
- ¹¹⁰ *el-Meselu's-sâir*, I, 125. Diğer örnekler için bkz. aynı eser, I, 123-127.
- ¹¹¹ *el-Meselu's-sâir*, I, 86; *Sinâ'atu'l-kitâbe*, s. 69-71.

- ¹¹² *Sinâ'atu'l-kitâbe*, s. 79.
¹¹³ *Türk Dili Kompozisyon*, s. 206, 212.
¹¹⁴ Yetiş, Kazım, *Talim-i Edebiyat'ın Retorik ve Edebiyat Nazariyatı Sahâsında Getirdiği Yenilikler*, Ankara, 1996, s. 113.
¹¹⁵ *Subhu'l-a'şâ*, I, 86.
¹¹⁶ *el-Meselu's-sâir*, I, 56.
¹¹⁷ *Kitâbu's-sinâ'ateyn*, s. 202.
¹¹⁸ *Sinâ'atu'l-kitâbe*, s. 61.
¹¹⁹ *Kitâbu's-sinâ'ateyn*, s. 202.
¹²⁰ *Vefeyâtu'l-a'yân*, III, 229.
¹²¹ Bkz. *Kitâbu's-sinâ'ateyn*, s. 75, 203; *el-Meselu's-sâir*, II, 11, 37, 58.
¹²² *Kitâbu's-sinâ'ateyn*, s. 75, 203, 204.
¹²³ İstinbât ve İstihrâc, naslardan (metinlerden) hüküm çıkarma anlamında fıkıh usulü terimi. Bilgi için bkz. Koca, Ferhat, "*İstinbât*", TDV İ.A. XXIII, İstanbul, 2001, 368-369.
¹²⁴ *el-Meselu's-sâir*, II, 11, 24, 61.
¹²⁵ A.g.e., II, 58.
¹²⁶ *el-Meselu's-sâir*, II, 59; *Sinâ'atu'l-kitâbe*, s. 54.
¹²⁷ Bkz. *el-Meselu's-sâir*, I, 154.
¹²⁸ Bkz. A.g.e., II, 24, 37.
¹²⁹ *el-Meselu's-sâir*, I, 159-161; *Subhu'l-a'şâ*, II, 342-343.
¹³⁰ *Abbâsi Edebiyatında Süli'ler ve Ebû Bekr es-Sâli*, s. 218-219.
¹³¹ *el-Meselu's-sâir*, II, 62.
¹³² A.g.e., II, 65-66.
¹³³ Bkz. A.g.e., III, 147, 181.
¹³⁴ Bkz. A.g.e., III, 133;
¹³⁵ *Kitâbu's-sinâ'ateyn*, s. 160; *Subhu'l-a'şâ*, I, 219.
¹³⁶ *Sinâ'atu'l-kitâbe*, s. 77.
¹³⁷ *Türk Dili Kompozisyon*, s. 165-166, 213.
¹³⁸ Bkz. *el-Meselu's-sâir*, I, 141-144.
¹³⁹ A.g.e., I, 280, III, 270.
¹⁴⁰ *Kitâbu's-sinâ'ateyn*, s. 167; *Subhu'l-a'şâ*, II, 280, 346.
¹⁴¹ *Subhu'l-a'şâ*, II, 280.
¹⁴² *Kitâbu's-sinâ'ateyn*, s. 168; *Subhu'l-a'şâ*, II, 285.
¹⁴³ *Subhu'l-a'şâ*, II, 286.
¹⁴⁴ *el-Meselu's-sâir*, I, 437; *Subhu'l-a'şâ*, II, 286.
¹⁴⁵ *el-Meselu's-sâir*, II, 72.
¹⁴⁶ *Kitâbu's-sinâ'ateyn*, s. 167.
¹⁴⁷ *el-Meselu's-sâir*, I, 152.
¹⁴⁸ *Subhu'l-a'şâ*, II, 224.
¹⁴⁹ A.g.e., II, 226.
¹⁵⁰ *el-Meselu's-sâir*, II, 309-310; *Subhu'l-a'şâ*, II, 238, 240.
¹⁵¹ *el-Meselu's-sâir*, I, 446; *Subhu'l-a'şâ*, II, 295.
¹⁵² *Subhu'l-a'şâ*, II, 291.
¹⁵³ A.g.e., II, 295.
¹⁵⁴ Bkz. *Kitâbu's-sinâ'ateyn*, s. 165.
¹⁵⁵ *el-Meselu's-sâir*, I, 417 vd.; *Subhu'l-a'şâ*, II, 241-246.
¹⁵⁶ *Kitâbu's-sinâ'ateyn*, s. 166.
¹⁵⁷ *el-Meselu's-sâir*, I, 414, 415.

- ¹⁵⁸ A.g.e., I, 151, III, 119.
¹⁵⁹ A.g.e., III, 133.
¹⁶⁰ A.g.e., I, 151.
¹⁶¹ A.g.e., I, 152; III, 147, 164.
¹⁶² *Kitâbu's-sinâ'ateyn*, s. 165.
¹⁶³ Bkz. Ahmed Cevdet Paşa, *Belâgat-ı Osmâniyye*, nşr. Turgut Karabey- Atalay, Mehmet, Ankara, 2000, s. 144.
¹⁶⁴ *el-Meselu's-sâir*, III, 154.
¹⁶⁵ A.g.e., II, 66.